

Ekonomia na Wydziale Prawa Uniwersytetu Warszawskiego 1816–1953

Cecylia Leszczyńska

W Królestwie Polskim

Początki ekonomii na Uniwersytecie Warszawskim sięgają czasów wyższych szkół prawniczych powstałych w okresie Księstwa Warszawskiego: Szkoły Prawa i Szkoła Nauk Administracyjnych (1808 rok) oraz Szkoły Nauk Administracyjnych (1811 rok)¹. Stanowiły one de facto dwa wydziały tej samej uczelni, minister oświaty Stanisław Kostka Potocki Szkołę Prawa i Nauk Administracyjnych nazywał Szkołą Prawa i Ekonomii Politycznej. Nauki ekonomiczne mieściły się w programie „nauk administracyjnych” i zawierały wykład z ekonomii politycznej oraz statystyki. Dla ścisłości należy dodać, że ówczesną statystykę rozumiano jako naukę opisującą gospodarczy i ludnościowy stan kraju (fabryk, finansów, rękodzieła, handlu wewnętrznego i zewnętrznego).

Znalezienie właściwych wykładowców nastroczało władzom szkoły sporo problemów. Minister Kostka Potocki do objęcia katedry nauk administracyjnych zachęcał Fryderyka Skarbka, „ten o tyle posłuchał ministra, że niezwłocznie wyjechał do Francji aby się w tym kierunku wyspecjalizować”². Wykłady z ekonomii prowadził profesor prawa cywilnego Franciszek Ksawery Szaniawski w oparciu o książkę Chrystiana Schlözera *Początki ekonomii politycznej*. Statystykę wykładał Wawrzyniec Surowiecki.

¹ Dziennik Praw 1814, t. III, s. 323. Szerzej: B. Leśnodorski, *Szkoła Prawa i Nauk Administracyjnych w Księstwie Warszawskim*, [w:] *Studia z dziejów Wydziału Prawa Uniwersytetu Warszawskiego*, Warszawa 1963, s. 18–19.

² J. Bieliński, *Królewski Uniwersytet Warszawski (1816–1831)*, t. II, Warszawa 1911, s. 230.

WAWRZYNIEC SUROWIECKI (1769–1827), od 1807 r. członek Warszawskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, w latach 1811–1812 profesor ekonomii w Szkole Prawa i Administracji, pierwszy wykładowca ekonomii i statystyki na Uniwersytecie Warszawskim.

W wykładzie inauguracyjnym otwarcie Szkoły Nauk Administracyjnych w dniu 1 października 1811 roku zwrócił on uwagę na rangę uprawianej przez siebie dziedziny, której „głównym przedmiotem jest wysledzić źródła zamożności, ukazywać stan ich użytku, wymiarkować stosunki płodów natury, rozważać ich względ do potrzeb środków, przemysłu i liczby mieszkańców”³. Niestety władzom szkoły nie udało się zatrzymać tego znakomitego uczonego na dłużej i w 1812 roku odszedł on do Dyrekcji Edukacji. W tym samym roku wykłady z ekonomii objął Dominik Krysiński, a rok później także katedrę nauk administracyjnych. Oprócz ekonomii wykładał naukę finansów i statystykę. Jego słuchacze mogli poznać ekonomię klasyczną, on sam uważał, że „ekonomia polityczna jest fundamentalną całością administracji krajowej podstawą, a francuskie prawo cywile to świetny kodeks, który nas jednym polem z europejską powiązał cywilizacją”⁴. Zarówno Surowiecki, jak i Krysiński znaleźli godne miejsce w historii polskiej myśli ekonomicznej.

DOMINIK KRYSIŃSKI (1785–1853), studiował w Berlinie i Paryżu; profesor ekonomii w Szkole Prawa i Administracji i Uniwersytecie Warszawskim w latach 1812–1817; pierwszy profesor ekonomii politycznej na UW; w latach 1818–1823 poseł na sejm Królestwa Polskiego.

W Królestwie Polskim ministrem oświaty, podobnie jak w Księstwie Warszawskim, był Stanisław Kostka Potocki. To jego zasługą było przygotowanie projektu powołania uniwersytetu, opartego na istniejących szkołach prawni-

³ *Słownik Biograficzny Statystyków Polskich*, Warszawa 1998, s. 317.

⁴ J. Bieliński, *Królewski*, op. cit., s. 23.

czej i lekarskiej. Akt erekcyjny Szkoły Głównej (nazwa ta była nawiązaniem do inicjatywy Komisji Edukacji Narodowej) nosił datę 19 listopada 1816 roku, a królewskie potwierdzenie ukazało się na początku stycznia 1817 roku. Decyzją Rady Głównej z marca 1817 roku szkołę nazwano Królewskim Uniwersytetem Warszawskim⁵. Oficjalna inauguracja odbyła się 14 maja 1818 roku. W skład uniwersytetu wchodziło pięć wydziałów: teologii, prawa, medycyny, filozofii oraz nauk i sztuk pięknych. Siedzibą uczelni stał się Pałac Kazimierzowski. Tam też mieścił się Wydział Prawa⁶.

Nauki ekonomiczne uprawiane były na Wydziale Prawa i Administracji, który nawiązywał do tradycji Szkoły Prawa i Administracji. O ile jednak Szkoła Prawa miała charakter zawodowy, to nowy fakultet UW – także naukowy. Wydział miał dwa kierunki: prawa i administracji. Program nauczania obejmował m.in. ekonomię polityczną, naukę finansów, statystykę, nauki handlowe, prawo handlowe⁷. Po reformie 1821 roku nauki ekonomiczne wykładano tylko na „oddziale” administracji: na pierwszym roku ekonomię polityczną, na drugim naukę administracji i finansów, na trzecim statystykę. Początkowo wykłady „ekonomiczne” prowadził jeden profesor, następnie rozdzielono je na dwie katedry, przy czym ekonomia polityczna, prawo administracyjne, prawo policyjne i nauka finansów znalazły się w jednej, a nauka handlu, prawo handlowe i statystyka w drugiej. Tą pierwszą kierował Fryderyk Skarbek, który stał się czołowym przedstawicielem polskiej ekonomii tego okresu. Drugą katedrę powierzono Stanisławowi Kunattowi⁸.

FRYDERYK SKARBK (1792–1866), profesor ekonomii na UW w latach 1818–1830; po 1831 r. zajmował wyższe stanowiska w administracji Królestwa Polskiego; w końcu lat 50. XIX wieku zabiegał o reaktywowanie Uniwersytetu; w XIX wieku był jedynym znanym za granicą polskim profesorem ekonomii.

⁵ Rada była ciałem kierowniczym uczelni, jej prezesem był Stanisław Staszic, a członkiem m.in. Wawrzyńiec Surowiecki.

⁶ S. Kieniewicz, *Z dziejów UW, [w:] Uniwersytet Warszawski 1808–1818–1958*, Warszawa 1958, s. 5 i następane.

⁷ J. Bieliński, *Królewski*, op. cit., s. 289, 424–427.

⁸ Kunatt przełożył dwutomowe dzieło D. Ricardo *O zasadach ekonomii politycznej*.

Skarbek, podobnie jak Kunatt, był uczniem mieszkającego w Paryżu Piotra Maleszewskiego. Jak pisał Andrzej Grodek, służył on studiującym w Paryżu Polakom „swą radą, nieraz sakiewką, ułatwiał studia, polecał profesorom, sam wreszcie ich studiami kierował”⁹. Po powrocie do kraju Skarbek pracował jako urzędnik w Ministerstwie Skarbu. W 1819 roku objął po Dominiku Krysińskim (który został deputowanym do Sejmu) katedrę ekonomii politycznej. Formalne powołanie na to stanowisko wymagało doktoratu, który Skarbek bardzo szybko uzyskał na UJ.

W dniu 25 kwietnia 1819 roku Skarbek przedstawił projekt powołania na Wydziale Prawa nowego „oddziału” pod nazwą nauk politycznych, dzielącego się na dwie sekcje: nauk politycznych i ekonomii politycznej. Program nauczania w tej sekcji przewidywał:

1. jako nauki główne: ekonomię polityczną – czystą teorię gospodarstwa krajowego; naukę administracyjną – przystosowanie gospodarstwa krajowego; naukę finansową; naukę „policyi”; naukę handlową; statystykę;
2. jako nauki pomocnicze: rolnictwo; technologię; leśnictwo;
3. jako nauki prawnicze: encyklopedię prawa; prawo krajowe; prawo handlowe¹⁰.

Projekt Skarbka można traktować jako próbę stworzenia wydziału ekonomii politycznej. Władze uczelni, choć wydały o nim pozytywną opinię, wskazywały na trudności związane z przeprowadzeniem tego typu reorganizacji.

Fryderyk Skarbek był typowym uczonym uniwersyteckim, skupiającym uwagę na teorii ekonomii, dlatego należy go traktować jako pierwszego w Polsce profesora ekonomii nieomal we współczesnym rozumieniu tego słowa. Na użytek studentów opublikował w 1820 roku *Gospodarstwo narodowe* (będące wykładem poglądów A. Smitha), w 1824 roku *Rys ogólny nauki finansów*, a w 1827 roku *O ubóstwie i ubogich*. Nauce europejskiej dał się poznać wydanym w 1829 roku dziełem *Théorie des richesses sociales*, które w języku polskim pt. *Teoria bogactwa społecznego* ukazało się dopiero w 1859 roku.

Powstanie listopadowe zamknęło obiecującą karierę uniwersytecką Skarbka, ale nie spowodowało jego zniknięcia ze sceny politycznej. Już wcześniej

⁹ Maleszewski „Wspólnie z uczniami swymi analizował dzieło Smitha (...), zaznajamiał (...) z teoriami innych autorów. (...) Uczył, że najważniejszą księgą dla polityka, ekonomisty i każdego człowieka, chcącego posługiwać się rozumem, jest samo życie, na które trzeba umieć patrzeć i analizować, z przyczyn sądząc o skutkach i doszukując się ukrytych przyczyn skutków”. A. Grodek, *Szkice z historii myśli ekonomicznej*, Warszawa 1963, s. 91–94.

¹⁰ J. Bieliński, *Królewski*, op. cit., s. 274–275.

– jeszcze przed uzyskaniem posady na Uniwersytecie Warszawskim – dał się poznać jako wybitny obywatel i intelektualista. Był ojcem chrzestnym Fryderyka Chopina, którego kompozytor wspominał z sympatią. Był aktywnym członkiem Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, laudatorem Stanisława Staszica, a potem – w 1826 roku – mówcą na jego pogrzebie (który stał się wielką manifestacją warszawiaków). Powstanie listopadowe zastało go w Petersburgu, gdzie wraz z paroma innymi Polakami zamierzał zabiegać o reformy Królestwa Kongresowego. Po powrocie do Polski został członkiem Rady Tymczasowej Królestwa, a po klęsce Powstania opiekował się instytucjami charytatywnymi. Dopiero po przejściu na emeryturę w 1858 roku zajął się problematyką naukową.

Po Powstaniu Listopadowym Uniwersytet Warszawski zamknięto. Po śmierci cara Mikołaja I, w pierwszych latach panowania Aleksandra II, zabiegano o reaktywowanie uczelni. W 1857 roku powołano w Warszawie Akademię Medyko-Chirurgiczną.

W 1862 roku, gdy Aleksander Wielopolski stał na czele rządu cywilnego Królestwa, utworzono Szkołę Główną. Jednym z czterech wydziałów był Wydział Prawa i Administracji, a ekonomia polityczna, skarbowość i statystyka znalazły się w programie ustawowym¹¹. Jak pisał Bogusław Leśnodorski, „Duża rola na Wydziale Prawa i Administracji przypadła w udziale naukom

¹¹ W. Sobociński, *Wydział Prawa i Administracji Szkoły Głównej Warszawskiej, jego znaczenie i dorobek*, „Roczniki Uniwersytetu Warszawskiego” 1964, V, z. 2, s. 24–30; W. Sobociński, *Wydział Prawa w Uniwersytecie Warszawskim (1816–1831) i w Szkole Głównej (1862–1869)*, [w:] *Studia z dziejów Wydziału Prawa Uniwersytetu Warszawskiego*, prac. zbior., Warszawa 1963, s. 134.

ekonomicznym. Dodać trzeba, że wczesne wprowadzenie ich w mury uniwersytetów jako osobnego zespołu przedmiotów stanowiło poza uczelniami specjalnymi, jak Collège de France, szczególną cechą uniwersytetów polskich, rosyjskich i austriackich”¹². Zapewne rola ta nie dotyczyła stanu ekonomii jako nauki, bo „W stosunku do nauki światowej brakowało (...) ujęć oryginalnych (...). Dominował eklektyzm (...)”¹³. Coraz szerzej propagowano jednak potrzebę zwiększenia roli nauk ekonomicznych nie tylko w dydaktyce akademickiej, lecz także w polityce gospodarczej. Służyły temu m.in. łamy powstałego w 1865 roku czasopisma „*Ekonomista*”¹⁴.

Na katedrę ekonomii zaproszono późniejszą sławę Uniwersytetu Jagiellońskiego Juliana Dunajewskiego, który jednak zaproszenia nie przyjął. Wykłady z ekonomii rozpoczął Zdzisław Korzybski i wygłaszał je według dość przypadkowych podręczników.

ZDZISŁAW KORZYBSKI (1834–1896), ukończył w 1856 r. studia na uniwersytecie w Petersburgu, w 1864 r. został powołany na stanowisko profesora ekonomii w Szkole Głównej; od 1866 r. jako starszy wykładowca prowadził wykłady ze statystyki; kontynuował zajęcia na Uniwersytecie Cesarskim w Warszawie do złożenia rezygnacji w 1871 r.

Pierwszym profesorem ekonomii z prawdziwego zdarzenia był Witold Załęski. W 1867 roku objął on wykład ze statystyki, a następnie zastąpił Korzybskiego w wykładach z ekonomii. Ich treść, dotyczącą raczej stanu gospodarczego Królestwa Polskiego niż teorii ekonomii, ogłosił następnie drukiem¹⁵.

WITOLD ZAŁĘSKI (1836–1908), ukończył studia na uniwersytecie w Dorpacie, habilitację uzyskał w 1866 r. w Szkole Głównej w Warszawie, wykładał ekonomię i statystykę do czasu przekształcenia Szkoły w uniwersytet rosyjski; w 1873 r. został profesorem statystyki w Szkole Handlowej w Warszawie; w 1876 r. objął sekcję statystyczną w Zarządzie Miasta Warszawy i na stanowisku tym pozostawał 40 lat, do śmierci.

¹² B. Leśnodorski, *Nauki ekonomiczne i polityczne w Królestwie Polskim*, „Roczniki Uniwersytetu Warszawskiego” 1964, V, z. 2, s. 55.

¹³ Ibidem. Najlepiej znano dzieła Johna S. Milla.

¹⁴ W. Sobociński, *Wydział Prawa w Uniwersytecie Warszawskim*, op. cit., s. 59, 134.

¹⁵ Ibidem, s. 48–59.

Wydział Prawa i Administracji został utrzymany w powstałym w 1869 roku, po zlikwidowaniu Szkoły Głównej, Uniwersytecie Cesar skim (rosyjskim). Ekono mię polityczną wy kładał G. Simonienko, przewodniczący Warszawskiego Komitetu Statystycznego. Rosjanin Nikołaj Dubrowski, absolwent uniwersytetu, pi sał po latach: „Katedry zwolnione przez utalentowanych Polaków często obsadzano ludźmi nie mającymi nic wspólnego z nauką, a poziom uniwersytetu ulegał obniżeniu, także dlatego, że brak było swobodnej konkurencji naukowej, brak privat – docentów, w każdej dziedzinie działał tylko jeden specjalista”. Autor tych słów część profesorów określał jako „miernoty naukowe, jako ludzi, którzy słabo orientowali się w dziedzinie którą reprezentowali”¹⁶.

W końcu XIX wieku wykłady na poziomie akademickim w ramach tzw. Uniwersytetu Latającego w Warszawie prowadzili Ludwik Krzywicki i Stanisław Posner. W 1906 roku Uniwersytet Latający został zalegalizowany jako Towarzystwo Kursów Naukowych. Prowadzone tam były także wykłady z nauk ekonomicznych.

W Drugiej Rzeczypospolitej

W dniu 15 listopada 1915 roku w okupowanej przez Niemców Warszawie odbyło się uroczyste otwarcie reaktywowanego Uniwersytetu Warszawskiego. Pierwszym wydziałem uczelni był Wydział Prawa i Nauk Państwowych, składający się z 5 seminariów (zakładów). Jednym z nich było seminarium ekonomii politycznej. W grupie kierujących seminariami znalazł się profesor Antoni Kostanecki wykładający ekono mię społeczną. W roku 1916/17 do prowadzenia wykładów z historii doktryn ekonomicznych w Polsce zaproszono z Uniwersytetu Jagiellońskiego doktora Edwarda Strasburgera, w następnym roku powierzono mu także prowadzenie wykładów z nauki skarbowości¹⁷.

EDWARD STRASBURGER (ur. 23 II 1882, zm. 8 XII 1923), doktor prawa uniwersytetu w Monachium 1906, doktor praw UJ 1911; docent ekonomii UJ 1914; profesor nadzwyczajny UW 1919; profesor zwyczajny UW 1922; dziekan 1922/23 i 1923/24.

¹⁶ *Dzieje Uniwersytetu Warszawskiego 1807–1915*, red. S. Kieniewicz, Warszawa 1981, s. 475.

¹⁷ H. Kolendo, *Odrodzenie Uniwersytetu Warszawskiego w roku 1915. Pierwszy skład wykładających*, „Roczniki Uniwersytetu Warszawskiego” 1973, XIV, s. 7; T. Manteuffel, *Uniwersytet Warszawski w latach 1915/16–1934/35*, Warszawa 1936, s. 89.

W 1918 roku podjęto działania na rzecz stabilizacji Uniwersytetu. Zajmująca się tym specjalna komisja uporządkowała na początku 1919 roku m.in. status wykładowców: Antoni Kostanecki uzyskał stanowisko profesora zwyczajnego, Edward Strasburger – profesora nadzwyczajnego (od 1922 roku profesora zwyczajnego). W 1920 roku wprowadzono na UW zasady nominacji profesorów i docentów takie same jak na innych uczelniach państwowych. Pełna stabilizacja uczelni nastąpiła po zakończeniu wojen o granice państwa w 1921 roku, bowiem w roku akademickim 1919/20 i 1920/21 większość studentów poszła na front i wykłady odbywały się nieregularnie. Rok akademicki 1920/21 rozpoczął się dopiero w styczniu 1921 roku.

ANTONI KOSTANECKI (ur. 9 I 1866, zm. 4 I 1941), doktor uniwersytetu w Berlinie 1889; profesor ekonomii i skarbowości uniwersytetu we Fryburgu z przerwami w latach 1901–1910, profesor ekonomii, socjologii i statystyki Politechniki Lwowskiej 1910, profesor ekonomii UW 1915; rektor UW 1917/18 i 1918/19, prorektor 1919/20; przeniesiony w stan spoczynku w 1935 r.

Podobnie jak w okresie poprzednim nauki ekonomiczne były wykładane na wydziale prawa (od kwietnia 1918 roku noszącego nazwę Wydział Prawa i Nauk Politycznych). Rozporządzeniem ministra wyznań religijnych i oświecenia publicznego z 16 października 1920 roku ujednolicono zasady odbywania studiów prawniczych na uczelniach państwowych. Określono tryb zadawania egzaminów, otrzymania tytułu magistra i stopnia doktora w pięciu specjalnościach. Jedną z nich była specjalność ekonomiczna¹⁸.

W okresie bezpośrednio powojennym ekonomia uniwersytecka miała tylko dwóch profesorów. Katedrą ekonomii kierował Antoni Kostanecki, skarbowości Edward Strasburger. Od 1921 roku uczelnia pozyskała kolejnych wykładowców. I tak 1 października profesorem zwyczajnym historii ustrojów społecznych został Ludwik Krzywicki, wykłady zlecone z ekonomii społecznej zaczął prowadzić Roman Rybarski, profesor Politechniki Warszawskiej, a z polityki agrarnej (zalecane dla wszystkich studentów) profesor Władysław Grabski – kilkakrotny premier rządu, twórca reform skarbowych z 1924 roku.

¹⁸ T. Manteuffel, *Uniwersytet Warszawski*, op. cit., s. 92.

LUDWIK KRZYWICKI (ur. 21 VIII 1859, zm. 10 VI 1941), doktor Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie 1906; profesor UW 1921; współorganizator GUS; członek korespondent Polskiej Akademii Umiejętności 1928; przeniesiony w stan spoczynku w 1935 r.

ROMAN RYBARSKI (ur. 3 VII 1887, zm. 6 III 1942 w obozie w Oświęcimiu), doktor prawa UJ 1910; docent skarbowości UJ 1913; profesor nadzwyczajny UJ 1917–1920; profesor ekonomii Politechniki Warszawskiej 1922; profesor skarbowości UW 1924.

W dniu 1 października 1922 roku powołano drugą katedrę ekonomii, którą objął profesor Tadeusz Brzeski.

TADEUSZ BRZESKI (ur. 16 IX 1884, zm. 27 III 1958), doktor prawa UJ 1907; docent ekonomii Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie 1916; profesor nadzwyczajny Uniwersytetu Poznańskiego 1919; profesor zwyczajny 1921; od 1923 profesor ekonomii UW; rektor UW 1929–1930, prorektor 1930/31 i 1933/34; członek korespondent Polskiej Akademii Umiejętności.

Obsadzono też wakującą katedrę teorii statystyki, powołując na nią w grudniu 1922 roku Romana Borzęckiego¹⁹. Wykłady ze skarbowości i z historii doktryn ekonomicznych, tak jak w latach poprzednich, prowadził Edward

¹⁹ Zginął 25 maja 1923 roku na skutek zamachu bombowego na terenie uniwersytetu.

Strasburger, pełniący jednocześnie obowiązki dziekana. Po jego śmierci (8 grudnia 1923 roku) wykłady, a następnie od 1 maja 1924 roku katedrę skarbowości, objął Roman Rybarski. W 1924 roku wykłady ze statystyki i demografii prowadzić zaczął wybitny statystyk i demograf Stefan Szulc.

STEFAN SZULC (ur. 19 XII 1881, zm. 12 X 1956), doktor, profesor, studiował w Dorpacie i w Berlinie; od 1923 r. wykładał statystykę na Wydziale Prawa UW; w czasie okupacji prowadził wykłady ze statystyki i demografii na tajnych kompletach UW; od marca 1945 do sierpnia 1949 r. prezes GUS; jednocześnie wykładał demografię i statystykę w SGPIŚ i na Wydziale Prawa UW; członek korespondent PAN 1956.

Wymienieni wyżej profesorowie tworzyli „pierwszy garnitur” ekonomii uniwersyteckiej w zasadzie przez cały okres międzywojenny. W latach późniejszych zaszły niewielkie zmiany: w roku akademickim 1934/35 Rada Wydziału zaakceptowała przeniesienie z Uniwersytetu Stefana Batorego na UW habilitacji doktora Witolda Krzyżanowskiego. Uzyskał on stanowisko docenta ekonomii. W roku 1938 uniwersytet pozyskał profesora Stefana Zaleskiego z Poznania²⁰.

WITOLD KRZYŻANOWSKI (ur. 13 XII 1897, zm. 19 I 1972), doktor praw UJ 1922; zastępca profesora ekonomii KUL 1923, docent ekonomii Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie 1928; profesor nadzwyczajny ekonomii KUL 1929, habilitacja UW 1935; docent UW od 1935.

STEFAN ZALESKI (ur. 30 V 1888, zm. 3 I 1959), studia ekonomiczno-społeczne na Uniwersytecie w Genewie; stopień doktora nauk ekonomiczno-społecznych Uniwersytet Poznański 1920; zastępca profesora 1920–1925 i profesor nadzwyczajny w Uniwersytecie Poznańskim do 1938; profesor zwyczajny ekonomii politycznej na UW od 1938; tajne nauczanie na UW 1940–1944; dziekan Wydziału Prawno-Ekonomicznego Uniwersytetu Ziemi Zachodnich; profesor ekonomii na Wydziale Prawa UW 1946–1953. Zatrudniony na WEP w latach 1953–1959.

²⁰ T. Manteuffel, *Uniwersytet Warszawski*, op. cit., s. 92–96.